

Ана М. Вујовић¹
Универзитет у Београду
Учитељски факултет

ПАРИЗ И БЕРЛИН КАО КУЛТУРНЕ ПРЕСТОНИЦЕ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА КУЛТУРНЕ ПРИЛИКЕ У СРБИЈИ²

Место и улога Париза и Берлина као престоница две централне европске државе, али и као престоница културних збивања у првој половини 20. века, а посебно у периоду између два светска рата, могу се проучавати из различитих аспеката. Њихова креативна енергија и снажан културни утицај који су имали на остатак света несумњиви су, и пре и после овог периода. Желели бисмо да у овом раду наведемо основне елементе њихових културних активности, упоредимо њихове културне акције и издвојимо оно што их је чинило толико привлачним за друге земље. Циљ рада је да анализира утицај ове две престонице и државе на културне прилике у тадашњој Србији као делу Краљевине Југославије и у њеној престоници Београду, посебно имајући у виду врло различите полазне тачке у односима према поменутиим земљама: док је Француска била традиционални савезник и велики пријатељ после Првог светског рата, однос према Немачкој био је знатно другачији и оптерећен ратним сукобима и страдањима. Закључак је да је у датом периоду доминантан био културни утицај Француске која је сматрана пријатељем коме се неки пропусти могу и опростити, док се, с друге стране, на Немачку дуго гледало са подозрењем, а потом су се развили веће поверење и сарадња, који су на крају олет доведени у питање у предвечерје новог светског рата.

Кључне речи: Париз, Берлин, Француска, Немачка, међуратни период, културни утицај, Србија

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Од самог њеног настанка, Француска и Немачка су земље предводнице Европске уније, а њихов договор и сарадња (како у политици и економији, тако и у култури) предуслов су опстанка ове заједнице народа. Познато је да њихови односи нису увек били лаки, мењали су се кроз векове, а тренутно постигнута стабилност не сме се никада сматрати трајном, већ је ваља одржавати, учвршћивати и развијати. Обе ове земље, традиционално и вековима, одржавају мање или више блиске односе са Србијом, а проучавање тих односа може нам свима не само

1 ana.vujovic@uf.bg.ac.rs

2 Рад је урађен у оквиру пројекта Учитељског факултета у Београду под називом *Концепције и стравитеије обезбеђивања квалитетног базичног образовања и васпитања*, број 179020Д који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

расветлити прошлост, већ, што је можда и значајније, предвидети будућност и помоћи да пронађемо процесе и решења спорних питања.

Дух и карактер једног народа појављују се у многим приликама, како у свакидашњем животу, тако и у судбоносним догађајима. Огледају се у народној свести, у јавној савести и моралу, у говору, религији и филозофији, у свим облицима уметности, у навикама и осећањима. Могу се, међутим, и мењати под утицајем историјских догађаја, државне политике, економских односа, културних промена, васпитања. (Вујовић 2011: 9)

Имајући у виду различите фазе узајамног уважавања, оспоравања, сумњичења, одбацивања и нападања између Немачке и Француске, занимљиво је сагледати положај и значај ове две земље у међународним културним односима, као и како су на Србију утицали међусобни добри или лоши односи ове две моћне европске силе. Посебно је важно питање како би Србија у таквим односима могла да пронађе за себе најповољнији положај и заузме место на културном плану. Не претендујемо да ћемо овим кратким прегледом моћи да одговоримо на ова питања, али бисмо желели да бар у некој мери укажемо на то да се тумачењем разних догађаја из новије историје богатих српско-француских и српско-немачких односа могу бар донекле сагледати њихово место и значај у оквиру ширих међународних културних односа наше земље. Комплетан преглед богатих и разноврсних вишевековних културних односа Србије са Француском и Немачком, који би их сагледао из различитих углова узимајући у обзир разноврсне облике људске делатности, морао би бити колективно дело већег броја стручњака разних специјалности.

2. КУЛТУРНИ УТИЦАЈ ФРАНЦУСКЕ И НЕМАЧКЕ ДО ПОЧЕТКА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Геополитичке, економске и културне поделе и разлике одувек су постојале, али никада, па чак ни у доба великих превирања и настајања држава-нација, оне нису прекидале или спречавале размене, трансфере, прелажење и укидање граница. Конфликти јесу постојали, постоје често и данас, али је сарадња у области културе најчешће представљала доминантан однос између држава. Државе користе културу као један од начина да остваре сопствене циљеве и тај модел све више преовладава од краја 19. века. Несумњиво је да су, како у политичком смислу, тако и у процесу развијања европске културе у 19. веку, Француска и Немачка биле два кључна актера. Оне су настојале да остваре културну превласт на светском нивоу следећи сопствене путеве и развијајући како истовестне, тако и специфичне активности. Значај и надмоћ ове две културе у међуратном периоду извор су њиховог престижа и рађају се из њиховог узајамног односа који ојачава самопоуздање поменутих земаља и универзализам њихових културних акција.

У 19. веку и првој половини 20. века културне престонице играју суштинску улогу у међународној културној размени. Главни градови постају жаришта креативности кроз која пролази запањујући број људи из читавог света. Локалне културне политике се развијају и јачају, расте важност неких великих културних институција (као што су музеји, оперске куће, позоришта), уметници су у покрету и отворенога духа, а тржиште уметности је динамично и смело, спремно да одговори на изазове новог доба. Уметност настала у великим уметничким центрима превазилази уске оквире националних уметности јер уметници окупљени из читавог света играју кључну улогу у брисању граница. Париз је „свето место нашег времена, модерни коктел бечке психологије, афричке скулптуре, америчких детективских романа, руске музике, немачке технике, италијанског нихилизма” (Шобе и Мартен 2014: 44). И док су у 19. веку многи градови, попут Брисела, Минхена, Барселоне, Санкт Петербурга или Беча, били истинске престонице креативности, почетком 20. века долази до усмеравања уметничких збивања ка Паризу, Берлину и, нешто касније, Њујорку. У читавој првој половини века, уметници и културни агенти повезују се и концентришу у неколико центара монопола уметничке моћи, најпре око Париза, а од шездесетих година и око Њујорка.

Захваљујући свом старом наслеђу уметничког и интелектуалног средишта (још од 18. века), али и својом способношћу да се увек изнова прилагођава новонасталим ситуацијама и да подиже број културних актера, Париз је све до средине 20. века диктирао темпо развоја савремене уметности. У Паризу се налазио велики број различитих јавних и приватних институција културе (музеја, галерија, академија уметности, салона, музичких и сликарских школа, концертних сала, позоришта), као и публика експерата, познавалаца, критичара и мецена. Основни критеријум по којем је Париз дуже од једног века био културна престоница Европе и света било је деловање изванредних уметничких институција и центара образовања (попут Школе лепих уметности, Ле Корбизијевог атељеа, Музичке школе Надије Буланже, Академија Жулијан, Колароси или Гран Шомијер, заједничких атељеа од којих је можда најпознатија „Кошница” / *École des beaux arts, Atelier Le Corbusier, École de musique Nadia Boulanger, Académie Julien, Académie Colarossi, Académie de la Grande Chaumière, atelier La Ruche*) којима су и инострани уметници имали лак приступ, али и чињеница да је уметнички рад био друштвено цењен. Упркос напредовању Њујорка, Париз се на позицији културне престонице задржао све до шездесетих година 20. века. Стотине уметника било је уверено да је Париз најбоља и чак једина одскочна даска, а његовим салонима и галеријама, као и тржишту уметничких дела приступ су имали и странци, што је уносило свежи дах креативности.

Снажење уједињене Немачке у последњој трећини 19. века (у економском и научном смислу) водило ју је у потрагу за уметничком мо-

дернизацијом која би јој омогућила да достигне изванредни париски културни ниво. Појављују се немачки авангардни сликари (најпре експресионисти, потом кубисти), откупљују уметничка дела за музеје и галерије у Берлину, Минхену, Бремену и другим градовима, објављују се монографије о француским уметницима и најновијим трендовима у уметности на почетку 20. века, организују велике ретроспективне изложбе, па чак се и саветује немачким уметницима да прихвате космополитски дух француских сликара. Осим тога, у првих тринаест година 20. века Берлин је удвостручио број становника, па је и упркос поразу у Првом светском рату, двадесетих и тридесетих година имао све карактеристике културне метрополе: интелектуални и уметнички активизам, велики проток страних уметника, сусретање разних авангардних покрета, велике слободе у понашању које су многе подсећале на бурни ноћни живот америчких градова. Берлин је, са Минхеном и Дрезденом, представљао стециште модернизма, како у домену ликовне уметности (експресионизам, дадаизам, кубизам), тако и у домену модерне музике (Арнолд Шенберг, Албан Берг / Arnold Schoenberg, Alban Berg), позоришта (комади Бертолда Брехта / Bertolt Brecht) и филма. Школа дизајна, архитектуре и примењених уметности Баухаус (Bauhaus) привлачи у Немачку најбоље студенте и уметнике, али и уметничке педагоге и предаваче из читавог света, а у прилог позиционирању Берлина ишле су и уметничке миграције из бивше Аустроугарске царевине и Русије. Посебну уметничку и интелектуалну ноту граду дала је руска емиграција између 1917. и 1923. Објављивали су три дневна листа, пет недељника, уметничке и часописе за друштвена питања („Беседа” Максима Горког, на пример). Преко Берлина руски конструктивизам стигао је у западну Европу, као и дело Сергеја Ејзенштајна (Sergei Eisenstein) и концепт учествовања публике у представи. Због инфлације 1923. године већина руских уметника напушта Берлин и одлази у Париз, а крај овог периода интензивног уметничког развоја Берлина означила је велика изложба Казимира Маљевича (Kazimir Malevich) на железничкој станици Лерте (Шобе и Мартен 2014: 50–51). Нацизам је уништио тај слободни авангардни развој града и читаве државе и са мапе тадашњег света уклонио Берлин као културну престоницу.

У овим деценијама француски и немачки интелектуалци и уметници размењују идеје, срећу се, слушају једни друге, дискутују, а разни јавни и приватни културни актери и мецене такве размене финансијски подржавају. Може се, чак, пратити географија такозваних предавачких путовања која потврђује заинтересованост многих других земаља (попут Америке, Бразила или Аргентине) да приме и саслушају представнике ових двеју земаља. Издаваштво се посебно развија у Француској и Немачкој, што прати организовање великих међународних сајмова књига (до данас су вероватно најпознатији они у Паризу и Франкфурту), а битно се повећао и удео превода у целокупној издавачкој делатности, посебно захваљујући све већем броју посредника способних да одаберу

и преводе дела, да побуде интересовања интелектуалаца и интензивирају културне и универзитетске међународне односе (Шобе и Мартен 2014). У међуратном периоду, Париз је представљао неприкосновену престоницу превођења и међународног књижевног простора, што је у великој мери било и последица присуства бројних страних уметника у самом Паризу и њихови блиски контакти са француском културном елитом. Управо француски преводи широј светској читалачкој публици откривају бројна књижевна дела писаца из разних мање познатих и признатих говорних подручја (између осталих и нашег нобеловца Иве Андрића) и тако остварују битан утицај на културну слику света. Није занемарљив ни број француских и немачких књижевника и научника који су се тридесетих година 20. века иселили у САД и тако узроковали премештање културног и научног капитала на амерички континент, што ће после Другог светског рата постати још видљивије и променити токове међународних културних утицаја. Интелектуална и научна медијација чине да се кроз читав 20. век ове области људске делатности унификују великом брзином и да се ствара јединственији међународни културни простор.

3. КУЛТУРНИ ОДНОСИ СРБА СА ФРАНЦУЗИМА И НЕМЦИМА

Од раног средњег века, а посебно од времена првих великих устанака против турске власти, српски народ је увек своју културу градио кроз синтезу сопствених вредности и страних утицаја. Најпре је био део културе Византије, али и романског Медитерана, потом нешто више затворен у себе, да би се последња три века више окретао Европи.

Али та Европа никада није могла пружити један и јединствен културни модел; најчешће се ишло лако доступним и већ познатим путевима. Русија нам је била блиска као словенска и православна земља, у средњој Европи чести и богати били су контакти са Немачком и Аустроугарском (а касније и са земљама насталим после распада Аустроугарског царства). Географски удаљена Француска је јасније почела да се указује на нашем хоризонту тек у време романтизма и значајних историјских збивања с почетка 19. века, збивања која ће Французе и Србе довести у честе директне контакте. Пријатељски однос ова два народа има нешто специфично и не тако уобичајено у светским оквирима – развијао се иако ова два народа немају ни словенско ни романско сродство (као што то имају Срби и Руси или Румуни и Французи), нити заједничку опцију у оквиру хришћанске цркве. (Вујовић 2011: 6)

Читав Балкан је, у погледу структуре културног идентитета владајућих и друштвених елита, имао другачије путеве развоја од оних западноевропских. Представници универзалистичких научних опција,

који углавном потичу са простора југоисточне Европе, улажу велике напоре да докажу да је тај простор увек припадао европској породици народа, док су представници дискурса различитости Балкана, који углавном долазе из западноевропских земаља, дубоко убеђени да је Балкан заправо негација европског развоја. Ова стална и дуготрајна научна дискусија о компатибилности Балкана са европском породицом народа проузрокује нерешиве фрустрације међу интелектуалцима како „балканским”, тако и европским.

Београдско грађанство је за двадесетак међуратних година достигло интелектуални и културни врхунац у највећој мери захваљујући утицајима Француске и Немачке. Тридесетих година модернизација Београда, као најзначајније престонице југоисточне Европе, и стварање грађанске елите били су битно обележени утицајима ове две европске силе које су, уз Велику Британију, а у склопу припрема за нови рат, покушавале да на сваки начин појачају своје присуство у главним привредним и културним токовима на простору Балкана.

Односи Срба и Немаца почели су још у средњем веку са насељавањем саских рудара, од када са различитим интензитетом и у различитим условима трају до дана данашњег. Немачки утицај у нашим крајевима јасно се осећа већ три века, пре свега захваљујући географској повезаности Балкана са централном Европом и заједничког живота са Немцима и Аустријанцима, као и германизацији словенског становништва у оквиру Аустроугарске монархије. Германизација словенског становништва вршила се и кроз образовни систем, штампу, књиге, и то у највећој мери у области инжењерства. Стога је у речник српског језика из немачког у највећој мери улазила војна, рударска, техничка и занатска терминологија, а књижевне везе успостављене у доба Вука Караџића и Гетеа увеле су српску књижевност на велика врата у Европу. Тако је немачка славистика постала незаобилазна за проучавање српске књижевности и језика и утицала на настајање и развијање славистичких изучавања и превођење наше народне поезије у Француској и другим земљама. Немачки утицај је такође био велики и у области грађанског права, трговачких и казних закона, а организација Београдског универзитета се од 1905. ослања на статуте немачких универзитета (Гашић 2005). За неке, и овде и на Западу, често је неочекивана чињеница да у српско-немачким односима нису одувек доминирали негативни фактори који су у 20. веку оптеретили узајамне односе. Напротив, постојала је традиција добрих односа, пре свега на културном плану, која је била плодотворна за обе стране. У Гетеово време, из Вајмара и Јене зрачили су подстицаји на сарадњу и узајамно упознавање, док су у 20. веку међусобне перцепције и рецепције најчешће биле проблематичне.

По завршетку Првог светског рата односи између земаља се мењају. Београд од малог балканског града постаје престоница новонастале, а много веће и јаче државе, број становника вишеструко се увећао, а међу њима много је оних који долазе из нових крајева заједничке др-

жаве, па и из иностранства. Београд постаје, и до данас остаје, средиште читавог Балкана, а подстакнута пријатељством искованим током рата, београдска интелектуална елита је највише повезана са француском културом. Највећи број наших културних посленика, а и младих људи различитих струка, школује се у Француској, чија се несебична помоћ у спасавању и школовању српске омладине током рата не заборавља и често велича у различитим манифестацијама. После Првог светског рата наша нова држава један је од ослонаца превласти Француске у Европи. Она Србији и Југославији пружа своје услуге, најпре дипломатске на мировној конференцији 1919. године, а потом и финансијске.

Француска и Велика Британија уложиле су највише новца у нашу привреду и тако је помогнута финансијска обнова наше земље. Интерес Југославије био је да смањи своју зависност од Немачке, Италије и Аустрије, па је настојала да своју економију, попут политике, усмери ка Француској. Французи су своје шансе видели у продаји оружја југословенској војсци, у давању зајмова, отварању банака и осигуравајућих друштава, као и у даљем развоју рударства. Французи су највише улагали у грађевинарство, производњу струје, хемијску и металуршку индустрију, док је њихово присуство у текстилној и прехрамбеној индустрији било занемарљиво. (Цветковић 2010: 563)

Наизглед веома блиски односи између двеју земаља заснивали су се на савезу који су Француска и Србија склопиле током Првог светског рата, као и на залагању Француске за стварање јужнословенске државе. Међутим, та нова држава није била онолико снажна и просперитетна како су се сви надали, а у контексту све сложенијих ширих међународних односа француско-југословенски односи били су неизвесни, променљиви и недоречени, у великој мери подређени француско-италијанском савезништву. Односе су оптерећивала и наша велика дуговања према Француској, а Хрватска и Словенија су и после рата остале више окренуте сарадњи са аустријским и немачким партнерима. Од 1921. године трговинска размена са Немачком била је у сталном порасту, а окретање ка Немачкој које је љутило Французе било је узроковано економским разлозима јер је, после неколико одбијања од стране Француске, Југославија била приморана да уговор о продаји својих житарица под посебно повољним условима потпише са Немачком.

И поред јасно истицане захвалности према Француској, њена популарност почиње да опада, нарочито после доласка Хитлера на власт и јасног слабљења француске моћи у Европи. Популарност Француске опадала је и зато што су Французи свој изузетан положај у Југославији често користили за стицање економских преимућстава и раст француског капитала, чак и по цену уништавања природне средине и више него скромних услова живота радника везаних за француска предузећа код нас. (Вујовић 2011: 138)

Обнављање културних веза са Немачком било је увод и у економску и политичку сарадњу, а политичка употреба културних садржаја појављује се постепено. Бројни Немци су у међуратном периоду у Београду радили као професори, уметници и слободни интелектуалци. Представе о другим народима и културама битно утичу на њихов могући културни утицај, а однос Срба према Немцима заправо је двојак. С једне стране, на Немачку се гледало као на извор опасности због војне надмоћи и агресивних амбиција, а са друге стране било је поштовање и дивљење према немачкој култури, смислу за ред и дисциплину, техничким достигнућима и војном умећу. У праву је био професор Правног факултета Живојин Перић који је још 1922. писао да „као што је култура старих Римљана преживела царство, тако ни немачки народ неће испустити свој културни утицај, ако је изгубио рат” (Гашић 2005: 9).

Културни утицаји на неку земљу могу се изучавати из различитих угла, од којих бисмо ми у овом кратком прегледу поменули само неколико незаобилазних:

➤ Културни утицаји у уметности (књижевности, музици, ликовним и сценским уметностима, архитектури, филму) и у медијима – Гостовања француских културних радника, превођење и штампање француских књига, издавање часописа на француском језику, организовање изложби чији су каталози, ради веће међународне видљивости, били штампани на француском језику, подизање споменика и формирање млађих нараштаја у традицијама француске културе, све је то одсликавало доминантан културни утицај Француске у међуратној Србији и њеној престоници Београду. Ширењу утицаја француске културе у Краљевини Југославији (посебно у Србији) допринела је и руска емиграција, будући да су међу избеглицама од болшевичког режима били многи веома образовани руски племићи и имућни грађани, практично сви франкофони и франкофили. Нарочито су се истакли у позоришном и музичком животу опере и балета и као наставници бројних предмета (посебно руског и француског језика). Било је и Немаца активних у домену друштвено-хуманистичких наука – филолога (лектора за немачки језик и слависта) и преводилаца, као и предавача у музичким и школама примењене уметности, редитеља и диригената у драми и опери Народног позоришта. Многи од њих били су јеврејског порекла, а уточиште од нацистичких прогона проналазили су, између осталих, и у нашој земљи (Гашић 2005: 201–204). Немачко говорно подручје је уопште од 19. века имало огроман значај за развој наше науке о књижевности, посебно народне, па је тако остало и у међуратном периоду. Наши уметници пратили су савремене токове боравећи у Паризу и Берлину као европским уметничким центрима, школујући се на престижним уметничким школама, учествујући на међународним конгресима и фестивалима.

➤ Трансфер научних знања и технологија – У нашој земљи примењивана су технолошка, индустријска и медицинска искуства Немачке и Француске више него неких других земаља (попут САД) са којима блиске везе још нису биле успостављене. Овоме су доприносиле посете и предавања француских и немачких професора универзитета и врхунских стручњака, као и школовање наших младих људи на водећим универзитетима у ове две земље. Експерименталну физиологију и физиолошку хемију као научне гране код нас утемељио је Иван Ђаја који је докторирао у Француској, а потом код нас био први декан Пољопривредног факултета у Београду. Сарадња са француским метролошким институцијама развијала се још од краја 19. века, а следила су и заједничка истраживања у физици, хемији, биологији и техници. По угледу на француско астрономско друштво, 1934. основано је Астрономско друштво „Руђер Бошковић” међу чијим члановима је увек било и француских астронома. „Приметно је да су француски чланови наше академије у првој половини 20. века били историчари, филолози, византолози и геолози³, што показује да је у то време сарадња две државе у овим областима била најинтензивнија. У другој половини 20. века тежиште интересовања као да се помера ка природно-математичким, техничким и медицинским наукама, мада и даље наравно има историчара, лингвиста и књижевника.” (Вујовић 2011: 197) Основним одликама француског духа преузиманим из француског образовног система сматрани су јасноћа изражавања, прецизност, индивидуализам, хуманизам и вештина говорништва. Привредне везе са Немачком никада нису потпуно замрле, већ су чак и непосредно после Првог светског рата, када су односи између две земље били на најнижој тачки, брзо и лако обнављане. Немачка страна је постепено успостављала односе и у области научне сарадње, највише у техничким и природним наукама, али и у стручном усавршавању учитеља.⁴ Честа путовања и гостовања немачких стручњака у нашој земљи крајем тридесетих година немају чисто научни карактер, већ пре свега привредну и обавештајну функцију.

➤ Образовање и стручно усавршавање (предавања, размене професора и студената, научни скупови, заједнички пројекти) и учење језика дате земље – Жеља за стицањем што бољег образовања у иностранству уз помоћ научног напретка појединих великих универзитета који имају боље наставнике, али и боље опремљене библиотеке и лабораторије постоји од 19. века, али у међуратним деценијама јача. У општој потрази за научним савршенством избор између Париза и Бер-

3 Поменимо само историчара књижевности и дипломату Виктора Берара, историчаре Ернеста Денија, Емила Омана, византологе Шарла Дила и Габријела Мијеа, филолога Антоана Мејеа (Victor Bérard, Ernest Denis, Émile Naumant, Charles Diehl, Gabriel Millet, Antoine Meillet).

4 Детаљније о немачким утицајима у области образовања видети код: Ранка Гашић, *Београд у ходу ка Европи: културни утицаји Британије и Немачке на београдску елићу 1918–1941*, Београд: Институт за савремену историју, 2005.

лина најчешће зависи од познавања језика, а онда и од угледа и успеха у одређеним научним и стручним областима. По завршетку Великог рата српски студенти су у највећој мери усмерени ка Француској, што је последица ратног савезништва, стипендија како француске тако и југословенске владе, али и упознатости са француским образовним системом још током трајања рата. Наиме, од 1916. године до краја рата, у време када се и сама Француска суочава са великим тешкоћама на бојном пољу и огромним губицима у људству, у француским школама и на универзитетима школовано је око 3300 ученика и 1100 студената (Ибровац 1940: 210). Сви они били су топло примљени од стране својих вршњака и њихових породица, али и од стране државне управе и образовних власти, па ће то осећање блискости и захвалности у великој мери утицати и на избор земље у којој ће се многи наши студенти школовати и између два светска рата (по неким подацима, чак 30 000 студената из Србије користило је стипендије француске владе) (Шотра 2008: 344). У Немачку су чешће одлазили студенти из Хрватске и Словеније, од раније језички и културолошки ближи германском свету. Највише универзитетских професора из Немачке долазило је да на Београдском универзитету предаје медицинске, техничке и педагошке науке, а предавања су најчешће била на немачком или француском језику (Гашић 2005: 201).

➤ Организације и удружења за сарадњу у области културе – Од бројних културних установа које су као један од основних циљева свог деловања исказивале развој културних односа са Француском или Немачком, поменули бисмо овде само неке од најважнијих. Прво мешовито друштво за културну сарадњу у Београду било је Француско књижевно друштво Београда (1920. променило је назив у Друштво пријатеља Француске) међу чијим оснивачима и члановима су биле најугледније личности друштвеног живота Србије, попут краља Петра I Карађорђевића и председника Српске краљевске академије Јована Жујовића. Француски институт отворен је у Београду почетком 1927, по угледу на сличне већ постојеће институције у Загребу и Љубљани. Његов задатак био је да ради на ширењу француског језика и културе, на успостављању и редовном одржавању веза између наших и француских интелектуалаца, научника и универзитета. Учешће у активностима Друштва пријатеља Француске и Удружења некадашњих ученика француских школа узимали су сви слојеви нашег друштва: и имућни и они знатно сиромашнији, људи из града и са села, високи интелектуалци и обични радници. Новооснованом Музеју савремене уметности у Београду, у име пријатељства два народа, 1929. године двадесет шесторо француских уметника поклонило је 40 својих радова (слика, гравира, скулптура), а купована су и дела великана француског сликарства (попут Монеа, Реноара, Матиса, Дегаа, Утрила, Писароа, Гогена, Короа итд.). Изложба „Сто година француског сликарства”, одржана 1939. године у Музеју

кнеза Павла, била је врхунац француско-српске културне сарадње између два светска рата и последња пред почетак Другог светског рата. Сматра се такође да је то била највећа изложба француског сликарства 19. века организована изван Француске, и то у време када је Немачка већ преузела примат у Европи.⁵

Културна сарадња са Немачком одвијала се преко три врсте организација: 1) Немачка академија у Минхену (*Deutsche Akademie*) као центар за усмеравање културне сарадње и пропаганде (углавном је организовала курсеве немачког језика у Југославији, иницирала оснивање немачких школа и постављала лекторе за немачки језик на Катедри за германистику у Београду); 2) мешовита друштва у Београду и у Немачкој чија је сврха била конкретно деловање у датој средини и спровођење културне политике креиране у поменутом центру, а у великој мери ослоњене на већ постојећи јак привредни и политички утицај (у целој Југославији постојало је осам немачко-југословенских друштава, од којих једно у Београду, а постојала су и у Франкфурту на Мајни и Берлину – ово последње створено је 1939. године управо због неповерења немачке стране у београдско друштво чији су многи чланови јасно показивали своје неслагање са нацистичким режимом); 3) Немачки научни институт основан је у нашој земљи тек 1940, у само предвечерје рата као центар за координацију културне пропаганде и обавештајног рада, а којем су биле подређене активности свих осталих удружења (Гашић 2005: 15–17). Делатност поменутих друштава у нашој средини била је знатно слабија него делатност удружења која су развијала српско-француске и српско-енглеске односе, али је приметно да је сама Немачка, и то највише од доласка нациста на власт, улагала велике напоре да преко културе врши политички и економски утицај на Југославију.

➤ Свакодневни живот људи у Србији је и у саставу нове и пространије Краљевине СХС, па потом Краљевине Југославије, био под великим утицајем француске популарне културе, што је схватано као израз пријатељства искованог током рата. Француски утицај примећивао се у моди, манирима, понашању у градским кућама и салонима, у исхрани и пићима, архитектури и уређивању ентеријера, речју у целокупном начину живљења. Тај утицај није био снажан само у Београду као престоници, већ широм земље, о чему сведоче називи многих хотела и кафана („Париз”, „Мали Париз”, „Лион”, „Лувр” итд.) (Вујовић 2011: 140). Пријатељство српског и француског народа огледа се и данас у именима појединих улица у српским градовима, али и у Француској: Кеј Србије у Лиону и Улица Срба у Кану подсећају на јунаштво српске војске и на велики број српских ђака, студената и професора који су нашли уточиште у овим градовима.

5. Детаљније о француским културним утицајима у Србији, али и о присуству српске културе у Француској, видети у монографији: Ана Вујовић, *Српско-француска сусрећања*, Београд: Учитељски факултет, 2011.

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Разумљиво је да су велике и моћне државе одувек настојале да шире свој утицај у свету, а да су приоритети зависили од бројних фактора, пре свега политичког, војног и привредног интересовања датих земаља за поједине регионе. Због свог географског положаја наша земља је, на срећу или, чешће, своју несрећу одувек била занимљива многим земљама које су притом често биле и међусобно супротстављене. Ово је, с једне стране, отежавало наш положај и доводило до бројних проблема у политичком смислу, али је, са друге, стварало и услове за богастије и разноврсније културне размене. Анализирајући културне утицаје Француске и Немачке и њихових престоница у међуратном периоду, дошли смо до закључка да је у то време јаснији и видљивији био утицај мањег броја земаља него што је то случај данас када су контакти међу врло удаљеним државама и народима много учесталији и дубљи него раније, па су тако учесталија и културна преплитања, и поред доминантног утицаја америчке популарне културе на читав свет.

Јасно је, такође, и да су Француска и Немачка у међуратном периоду настојале да оснаже и развију своје присуство у читавом нашем региону, а посебно у нашој земљи, што је највећи значај добило у време припрема за Други светски рат и стварања стратешких партнерстава. Приметно је да је у датом периоду доминантан био културни утицај Француске заснован на традиционалном српско-француском пријатељству и на чињеници да се код нас на Француску гледало као на пријатеља коме се неки пропусти могу и опростити. С друге стране, на Немачку се дуго гледало са подозрењем, а потом су се развили веће поверење и сарадња, који су на крају опет доведени у питање у предвечерје новог светског рата.

Културни утицаји међу државама најчешће су узајамни, чак и онда када једна страна има несразмерно већи удео и значај. Утицаји се могу проучавати и као директни или индиректни, као трајни или привремени и повремени, као различити по облицима и интензитету, и на разне друге начине. Извесно је да је Србија, како због свог положаја, тако и због околности међународних политичких, економских и културних односа, увек била чврсто повезана са Француском и Немачком. Када је реч о народима са којима нисмо суседи у географском смислу, па чак нам се државе ни не налазе у близини, а са којима смо током читаве историје имали мање или више блиске и богате односе, ове везе заслужују да буду свестраније анализиране и познате нашој широј културној јавности. Надамо се да ће овај кратки преглед француских и немачких културних утицаја на нас показати бар да је заинтересованост за сарадњу увек постојала на свим странама, а да се сведочанства о њој налазе у тематским и жанровски разноврсним документима и делима.

Литература:

Cvetković 2010: V. Cvetković, „La présence économique de la France en Yougoslavie 1918-1940”, in: *La Serbie et la France – une alliance atypique*, dir. Dušan Bataković, Belgrade: Académie serbe des sciences et des arts, Institut des Etudes balkaniques, 557–576.

Šotra 2008: T. Šotra, „Autour de la francophonie et de la francophilie en Serbie”; *The Romance Balkans*, Belgrade: Collection of papers, Institute for Balkan Studies, 339–350.

Wolton 2003: D. Wolton, *L'Autre Mondialisation*, Paris: Flammarion.

Вујовић 2011: А. Вујовић, *Српско-француска културна сусрешања*, Београд: Учитељски факултет.

Вујовић 2019: А. Вујовић, Феномен француског културног утицаја у међуратној Југославији, *Култура* 164, Београд: Завод за проучавање културног развика, 196–214.

Гашић 2005: Р. Гашић, *Београд у ходу ка Европи. Културни утицаји Британије и Немачке на београдску елићу 1918–1941*, Београд: Институт за савремену историју.

Звијер 2018: Н. Звијер. Кратак осврт на неолибералну агенду у култури. *Србија у условима кризе неолибералној облика капиталистичке регулације*, 95–107. <https://www.researchgate.net/publication/332472330_Kratak_osvrt_na_neoliberalnu_agendu_u_kulturi>. 01.05.2020.

Ибровац 1940: М. Ибровац, „Српски ђаци у Француској”, *Књига о Француској*, Београд: Друштво пријатеља Француске.

Урошевић 2019: М. Урошевић, Дијалектика доминације и отпора у студијама културе, *Култура* 164, Београд: Завод за проучавање културног развика, 369–390.

Шобе 2014: Ф. Шобе, Л. Мартен, *Међународни културни односи*, Београд: КЛИО.

Ana M. Vujović / PARIS ET BERLIN COMME CAPITALES CULTURELLES ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES ET LEUR INFLUENCE SUR LES OPPORTUNITÉS CULTURELLES EN SERBIE

Résumé: La place et le rôle de Paris et de Berlin en tant que capitales de deux pays importants de l'Europe, mais aussi en tant que capitales des événements culturels dans la première moitié du XXe siècle, et en particulier entre les deux guerres mondiales, peuvent être étudiés sous différents aspects. Leur énergie créatrice et la forte influence culturelle qu'ils avaient sur le reste du monde sont incontestables, même avant et après cette période. Dans cet article, nous voudrions évoquer les éléments essentiels de leurs activités culturelles, comparer leurs actions culturelles et identifier ce qui les a rendus si attrayants pour d'autres pays. Vu les points de départ très différents dans nos relations avec ces pays, le but de cet article est d'analyser leur influence sur la situation culturelle de la Serbie en tant que partie du Royaume de Yougoslavie et plus particulièrement de sa capitale, Belgrade. Alors que la France était un allié traditionnel et un grand ami après la Première Guerre mondiale, l'attitude à l'égard de l'Allemagne a été sensiblement différente et alourdie par les conflits de guerre et les souffrances du peuple serbe. Il est possible de conclure que, dans la

période donnée, l'influence culturelle de la France a été dominante, ce pays passant pour un ami à qui certaines omissions pouvaient être pardonnées, tandis que, d'autre part, l'Allemagne a été longtemps considérée avec suspicion, puis une plus grande confiance et une coopération se sont développées, pour être finalement remises en question à la veille d'une nouvelle guerre mondiale.

Mots-clés: Paris, Berlin, France, Allemagne, période entre les deux guerres mondiales, influence culturelle, Serbie

Примљен: 20. новембра 2020.

Прихваћен за штампу: 18. 4. 2021.